

11

תדפיס מתוך „העבר“, עפר י"ג, אייר תש"ל — מאי 1970, תל-אביב

## חיים חרובי

### מזיבוז'

העיירה מזיבוז'\*) שוכנת באוקראינה ליד הנהר בוג'הקטן ומכאן שמה. עיירה זו הנה עתיקת יומין והיתה קיימת עוד בימי שלוט הטורקים בחבל ארץ זו בסוף המאה הי"ז. מעיד על כך גשר קטן בצפונה הנקרא הגשר „הטורקי“, במזרחה מתנוססת מצודה ששמה למשכן גדוד צבא שהנה במשך כל השנה. נוסף לכך שמה העיירה מוזן לזמן בימי שלטון הצארים לנקודת ריכוז של כמה מהנות צבא, עד 70—80 אלף חייל, לאימונים בהיקף גדול. העיירה השתרעה על גבעה ומסביב לה כפרים אוקראינים.

פעם בשנה התקיים בעיירה יריד מחזורי, זמנו היה באמצע החורף, קרוב לחג המולד של הנוצרים וקראו לו באידיש „שמדוואסר יאריד“, כלומר שוק שבימי הטבילה. שוק זה נמשך כמה שבועות, באו סוחרים מכל המחוז ואף מגליציה הקרובה. ב„יריד“ הזה סחרו בכל מיני סחורות, מקום ניכר תפס בו המסחר בסוסים. ה„יריד“ הביא רווח מסחרי ניכר ליהודי העיירה.

בסביבה היו הרבה מטעי פירות ושירים: תפוחים, אגסים, דובדבנים ובעיקר שזיפים, אותם יבשו ושלהו למחוזות שונים ברוסיה המרכזית כסחורת יצוא. הרכב האוכלוסייה היהודית לפי התעסוקה: הנונים מכל הסוגים, למכולת, טקסטיל, נעלים וכו' והם רוב בני המקום. בעלי מלאכה מכל הסוגים לסיפוק צרכי היהודים וה„גוים“. מצב הפרנסה היה דחוק, היו רבים שלא הרוויחו לפרנסתם. עשירים היו מעטים.

לבתיים רבים היו מצורפים שטחי אדמה קטנים — חצרות. אדמה זו עובדה בידים, באת ובמגרפה, גדלו עליה קצת ירקות לשימוש עצמי במשפחה, ההזיקו קצת עופות להטלה ובשר, לא מעטים התזיקו פרה בחצר לשימוש עצמי בחלב והיה עדר פרות של העיירה, פה ושם היו בעיירה גם גני עצי פרי.

היתה בעיירה גם משפחה אחת הקלאית ממש, שגרה בקצה העיירה, עיבדה שדות, זרעה וקצרה והתקיימה רק מחקלאות.

היו החיים היה דתי מובהק. החיים הציבוריים התרכזו בבתי-הכנסת. בתי הכנסת היו מפורזים במקומות שונים בעיירה, אך חלק גדול מהם התרכזו ב„שוחל-גאס“, הוי אומר רחוב בתי-הכנסת. שם שכנו בתי הכנסת של הרבי דמוזיבוז', של הרב מאפטה, של הבעל-שם טוב ובית הכנסת הגדול על אגפיו — כל אגף — לסוג בעלי מלאכה מסוים. בעיירה שכן הרבי דמוזיבוז', מצאצאי הבעל-שם טוב. היה מספר רבנים ומספר שוחטים ויתר משרתי קודש. שבת וחג היו מורגשים מאוד בכל פינות החיים. חג השבועות ושמחת תורה שפעו שמחה בכל פנות העיירה.

\*) במזיבוז' נמנו ב-1897 6040 יהודים שהיוו 74% מכלל תושבי העיר. ב-1926 נמנו בה רק 4614 יהודים (58%). כן ראה על מזיבוז' בספרו של מ. אשעראוויטש „שטעט און שטעטלעך אין אוקראינע“, כרך א' (ניו-יורק) 1948, עמ' 47—91. בראשית שנות השמונים התגורר במזיבוז' הסופר מרדכי ספקטור ותאר אותה בזכרונותיו (מיון לעבן) ה"ב, ורשה 1927, עמ' 71—116).

שירה ורקודים לא רק בבתי הכנסת, אלא גם ברהובות, מצד שני היו צום תשעה באב וימי הסליחות מרבים עצב בכל פינה. בדורות האחרונים היו גם "הפשייט" במובן הדתי, אך הם היו לא רבים והשפעתם לא היתה ניכרת. כל זה עד לבוא המתפכה ברוסיה, על שינוייה ואסונותיה שהביאה ליהודים.

יהודה של מז'יבוז' היה — היותה מולדת החסידות, בה חי ופעל הבעל-שם טוב וז"ל, פעלה וצמחה תנועת החסידות. ממנו יצאו דורות של צדיקים, ששמם גפון ברוב חלקי היהדות בעולם. במז'יבוז' עצמה פעלו אחריו הצדיקים הרב מאפטא, ורבי ר' ברוך, הרבי האחרון במז'יבוז' מצאצאי הבעל-שם טוב היה ר' ישראל העשיל זצ"ל.

במשך דורות קיים ועומד היה בית המדרש, בו התפלל הבעל-שם טוב. המקום בספסל שעליו ישב היה חתוך, כדי שלא ישב עליו איש, קברו והמצבה עליו נשמרו. להתפלל על קברו וקברות יתר הצדיקים שבקרבת מקום באו יהודים חסידים מחלקי תבל שונים ולפי הידיעות שהגיעו בזמן האחרון גם השלטון הסובייטי לא פגע בהם.



בית מדרשו של ר' ישראל בעל-שם טוב במז'יבוז' (מבנים ומבחוץ)

עם בוא המתפכה הדמוקרטית באביב 1917 פרצה בעוז התסיסה הצבורית ונוצרו ארגונים חזקים של ציונים וה"בונד". הארגון הציוני על פלגיו, ציונים כלליים וצעירי-ציון, כבש את הרוב המכריע בעיירה וכאן יש לציין שגם בחצר הרבי שררה רוח ציונית, ואפשר היה לנאום בעד הציונות בבית הכנסת של הרבי. בין יתר הפעולות (אוספי כספים, סדור אסיפות, תעמולה, נשפים, מסיבות וכו') הוקם בית ספר עברי משוכלל והוקם קואופרטיב צרכני, שהכנסותיו היו קודש לחזוקת בית הספר. במוסדות אלה הושקעה עבודה רבה בהתנדבות ע"י קבוצת צעירים פעילים.

עם בוא הידיעה על יסוד "קרן הגאולה" ע"י ההסתדרות הציונית העולמית קיימנו אוסף כסף מיוחד למען קרן זו והצלחנו במידה ניכרת. נאסף סכום כסף הגון והוחלט להעבירו ישר לישראל ע"י החלוצים הראשונים שיעלו, ולשם הבטחת ערך הכסף החלפנו אותו במטבעות זהב.

בשגים אלו החריף מאבקם של עמי רוסיה בני המיעוטים על זכויותיהם ובתוך זה מלחמת האוקראינים לעצמאותם, ואז התחילו הפוגרומים באוקראינה, בעיר פרוסקורוב הקרובה לעיירה מז'יבוז' היתה שחיטת יהודים איזמה, כאלפיים קרבנות עונו ונהרגו במשך שעות ספורות, ואח"כ באו הידיעות על פוגרומים במקומות רבים. אימה נפלה על היהודים. במז'יבוז' עצמה לא קרה אז פוגרום כללי, התחלכה

דעה בין יהודיה שנהו בזכותו של הבעל-שם טוב ויתר הצדיקים שפעלו בעיירה וקבריהם בבית העלמין שלה, ספרו שגם בין ה"גויים" השכנים התהלכה דעה כזאת. אך היו מספר קרבנות בודדים, כל נסיעה בדרכים היתה כרוכה בסכנת נפשות ונפלו קרבנות אחדים בדרכים.

עם בוא שלטון ברית המועצות נאסרה הפעולה הציונית, ונמשכה במחתרת. בזמן ההוא היו הרבה מקרי היפרשים בבתים, אנשים נאסרו ונענשו המורות במקרה מציאת סחורה שהחזיקה ללא רשות, וביחוד היתה אסורה החזקת מטבעות זהב. למרות זאת עמדו החברים בניסיון והצליחו לשמור על כספה של "קרן הגאולה". קבוצת חברים וחברות מהצעירים הציונים התארגנה לעלות ארצה כשתבוא האפשרות לכך. בינתיים הכשירו את עצמם לעבודת כפיים בחטיבת עצים, העבודה הפיזית היחידה שהיתה בעיירה. והנה הגיעה הידיעה, שמפולגיה יש אפשרות לעלות, אך איך להגיע לפולגיה? הברחת הגבול היתה כרוכה בעונשין אם יתפסו, ובכל זאת יצאה הקבוצה לדרך. לא אעמוד כאן על תלאותיה הרבות בדרך עד הגיעה לפולגיה ואח"כ עד הגיעה ארצה. אציין רק דברים אחדים מה"י הקבוצה בדרך:

א. נקבעה קופה משותפת של הקבוצה לשם כסוי ההוצאות בדרך, אליה הוכנסו סכומים שונים ע"י החברים, כל אחד לפי יכולתו, אך זכות שוה לכולם בה.

ב. הקבוצה לקחה אתה את מטבעות הזהב בשביל "קרן הגאולה" לשם העברתן לארץ, בכל תלאות הדרך, עת נשדדו מחברים רבים הפציהם, הצליחו לשמור על כסף זה והביאוהו ארצה. בכל המצבים הקשים בדרך, גם עת רעבו ללחם לא נגעו בכסף הזה "כי קדוש הוא", הביאוהו בשלמותו ארצה ומסרוהו לתעודתו.

ג. בשהותה בגליציה בדרך ארצה חיתה הקבוצה בתנאים איומים: עבודה קשה שתמורתה לא הספיק כדי אכול לחם לשובע, פשוט רעבו למחצה (היה סידור קבוע שאוכלים רק לחם קיבר וכל השבוע במנת קבוצה שלא הספיקה. רק פעם אחת בשבוע, בליל שבת, אוכלים לחם לשובע) וחברים אחדים סבלו אפילו מצרעת, שהרופא הגדירה כתוצאה מתזונה לא מספקת. היה זמן שגרו בתנאי צפיפות איומה וללא סידורים סניטריים נאותים, העשן חדר לא פעם מחכיריים לחדר השינה והפריע לחברים במנוחתם, וכשנשמעה ממישהו תרעומת על כך, היתה באה תגובת יתר החברים: "אנו נוסעים כחלוצים ועלינו להיות מוכנים גם למצבים יותר גרועים".

ד. היתה אפשרות, וזאת הוצע לקבוצה, לקבל עזרה מהג'וינט כמו פליטים אחרים, אך היא דחתה הצעה זו בנימוק שעלינו להתקיים רק מעמל כפינו.

המצב בעליה היה אז קשה, קבוצות חלוצים רבות יוצאי אוקראינה חכו לתורם לעליה, אחרי סבל רב בדרך הגיעה הקבוצה ארצה לתל-אביב בדיוק בימי המאורעות — במאי תרפ"א. היא הלכה למיבוש עבודה בחדרה, ומשם יצאה אחרי זמן קצר עם כל צבירי הפועלים ביום "עזיבת חדרה" בחודש סבת תרפ"ב כמחאה על התנכרות האכרים לפועלים העברים שהגנו על המושבה בשעת מצוקתה, היתה זמן קצר בכרכור, אח"כ עבדה בסלילת כבישים בראשון לציון ומשם עברה לנהלל

לעבודה בייבוש הבצות. למרות הקדחת ושאר קשיי הכיבוש, היוותה קבוצת מז'יבון בצירוף חברים אחדים בנהלל את קבוצת "יוצאי חדרה" תחילה כקבוצה קואופרטיבית לעבודה משותפת, שעברה אח"כ לחיים קומונליים.

משאת נפש הקבוצה היתה התישבות, התקיים ויכוח בתוכה על התארגנות כקבוצה או כמושב עובדים — ויכוח שהיה אז "בוזר" בצבור החלוצי בארץ, לבסוף הוחלט על התישבות בצורת מושבי עובדים, ונוצר הארגון בשם "ארגון ב' ע"ש יוסף ויתקין".

במשך זמן קצר הצטרפו לגרעין חלוצים רבים מכל פנות הארץ, אחר כך בא גם אחד עם עוד שני ארגונים — ארגון ג' וארגון "העמק". עם רכישת ואדי חוארה, כיום עמק הפר, ע"י הקרן הקיימת עלו ראשונים לכיבוש ולהתישב בה. ככה נוסד כפר ויתקין אחד הכפרים המושבים הגדולים בארץ, ששמו הולך לפניו הן מבחינת התבססותו המשקית כלכלית והן מבחינת דרכו החברתית.

עם הפלישה לאוקראינה של צבאות היטלר השמידו את הישוב היהודי במז'יבון. היה זה ביום הכפורים תש"ב—1941. הם הוציאו את כל היהודים מבתי הכנסת, רכזום במגרש אחד, הרגום ביריות וקברום בקבר אחים משותף בתעלות שהפרו לכך.

במאמצי ארגון יוצאי מז'יבון בארץ וקבוצת חברים מארצות הברית הוקמה מצבת זכרון להנצחת הקדושים. המצבה עומדת במגרש המרכזי בכפר, מסביב לה ניטעה חורשה ושדרה המובילה אליה.



קברו של ר' ישראל בעל־שם טוב במז'יבון



1962 תאריך הניצחון - יום הולדת 20 לנצחון 1942  
 על פניו של המונומנט הוקדשו 2000 חיילים וילדים